

۱۷۸۲۸۲۴
۹۴/۱۱/۲۴

از سری کتاب های ۳۶ درجه

ادبیات فارسی ۳

عمومی

شرحی جامع بر ادبیات فارسی سوم دبیرستان

۱. معنی واژگان ۲. بررسی آرایه های ادبی ابیات و متون نثر
۳. نکات دستوری تاریخی ۴. معنی و مفهوم ابیات و جملات
۵. مثال های قرابت معنایی ۶. تاریخ ادبیات جامع ۷. تست های
- کنکور سراسری و آزمایشی سنجش ۸. پاسخ نامه ی تشریحی
- تست های کنکور ۹. گل واژه های املا ۱۰. گل واژه های معنا
۱۱. پاسخ خودآزمایی ها ۱۲. نمونه سوالات امتحان نهایی

دکتر عباس کریمی

۱۷۸۲۸۲۴

سرشناسه: کریمی، عباس، ۱۳۵۳ - |

عنوان و نام پدیدآور: زبان و ادبیات فارسی ۳: شرح جامع بر

زبان و ادبیات فارسی سوم دبیرستان | مشخصات نشر: تهران: مهرماه نو،

۱۳۹۳. | مشخصات ظاهری: ۳۵۰-۰۴۷-۰۳۱۷-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰ | فروست: سری کتاب های

۳۶۰ درجه | شابک: ۶-۰۴۷-۰۳۱۷-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰ | وضعیت فهرست نویسی: فیپای

مختصر | یادداشت: این مدرک در آدرس <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۷۰۵۶۹

ناشر: مهرماه نو

مؤلف: عباس کریمی

مدرس گروه زبان و ادبیات فارسی: حمزه نصراللهی

تیراژ و چاپ: چاپ اول، ۹۴ | تیراژ: ۱۵۰۰ نسخه

شابک: ۶-۰۴۷-۰۳۱۷-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰ | قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

آماده سازی برای چاپ: واحد تولید انتشارات مهرماه

طراح گرافیک و صفحه آرا: آناهیتا باغبانی | ویراستار: سمیه حیدری

© کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به انتشارات مهرماه نو می باشد. هرگونه برداشت از مطالب این کتاب بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع بوده و پیگرد قانونی دارد.

دفتر مرکزی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه مینا، پلاک ۳۷

تلفن دفتر مرکزی: ۶۶۴۰۸۴۰۰

تلفن واحد فروش: ۶۶۴۰۸۴۰۳ | فروش اینترنتی: ۶۶۴۷۹۳۱۱

روابط عمومی: ۶۶۹۶۸۵۸۹ | پیامک: ۳۰۰۷۲۱۲۰

www.mehromah.ir

ادبیات، دشوار آسان‌نما

امروزه بیش‌تر محصلان و حتی تحصیل‌کرده‌های ما، با ساده‌اندیشی تمام، یادگیری ادبیات را امری سهل و آسان یا بی‌فایده انگاشته و با این تصور «من درآوردم» خود را از مطالعه‌ی نظام‌مند ادبیات بی‌نیاز می‌پندارند و در نتیجه کتاب‌های ادبیات را بر طاق نسیان می‌نهند. اما حقیقت چیز دیگری است و به قول حافظ: «که عشق آسان نمود اول، ولی افتاد مشکل‌ها». بی‌اساس بودن این توهّم، آن‌گاه آشکارتر می‌شود که پای مصاف کنکور به میان می‌آید «تا سیه روی شود هر که در او غش باشد» و داوطلبان ساده‌انگار بر روی صندلی امتحان با احساسی آمیخته از وحشت و تعجب و سرگردانی، انگشت ندامت به دندان می‌گزند ولی مگر آب رفته به جوی باز می‌گردد؟ به نظر می‌رسد ریشه‌ی تصور باطل بی‌فایده بودن مطالعه‌ی ادبیات، نگاه ریاضی‌وار و مادی به مقوله‌ی ادبیات است. نگاهی که هر چه را که نتایج آن به شکل محسوس و عینی قابل رؤیت نباشد و به کار زندگی مادی نیاید، بیهوده می‌پندارد. غافل از این‌که برای سنجش هر موضوعی میزان و وزنه‌ی متناسبی درخور است و مثلاً نمی‌توان یک قطعه الماس گران‌بها را با یک باسکول وزن کرد. در واقع باید گفت: نمی‌توان رسالت ادبیات را به عنوان عالی‌ترین زاینده‌ی تخیل و اندیشه‌ی آدمی به ویژه آن‌جا که با اخلاق پیوند می‌خورد و باب گران‌سنگ اخلاقی را به وجود می‌آورد و با ترویج ارزش‌های اجتماعی و ترسیم آرمان‌های والای انسانی تأثیری شگرف بر جامعه‌ی بشری دارد، یا آن‌جا که در قالب ادبیات حماسی و پایداری آحاد یک ملت را در برابر تجاوز ستمگران داخلی و خارجی متحد می‌سازد، یا در بهارچوب ادبیات غنایی روح جامعه را تلطیف می‌کند و در برابر پلشتی‌ها و سیاهی‌ها قد علم می‌کند، با استدلالاتی بی‌تناسب مادی نفی کرد. اگر خداوند در سوره‌های مکی قرآن کریم برای تأثیر سخن خود بر دل‌های سنگی مشرکین، از سجع و آهنگ و کلمات شاعرانه مدد می‌جوید یا «نظامی گنجوی» به استناد آیات کلام وحی، جایگاه شعرا را پس از مقام نبوت قرار می‌دهد و می‌گوید: «بش و بس و بس بست صف کبریا / پس شعرا آمد و پیش انبیا»، جای تردید نمی‌ماند که شعر و ادبیات جایگاهی والا و غیر قابل انکار در زندگی انسان دارد.

شاید در این مجال، تکرار و توضیح این واضحات، البته با به نظر برسد ولی هدف، تلنگری است بر آنان که می‌پندارند حکایت آموختن ادبیات همان حکایت خودمانی «هلو، هلو، بر سر گلو» است.

ادبیات، کودتایی علیه زبان حاکم

زمانی یک اثر ادبی متولد می‌شود که شاعر و ادیب، ساخت‌های آوایی، معنایی و نحوی جدید بر ساخت‌های صوری زبان می‌افزاید. اما مولود ادبی پس از تولد، نه تنها شباهت چندانی به مادر خویش یعنی نظام زبان ندارد بلکه همچون فرزندی سرکش رو در روی آن می‌ایستد. این تمثیل بدین معنی است که با این‌که مواد خام یک اثر بی‌پایه از زبان رایج است اما نمی‌توان آن را با قواعد ترکیب زبان دآوری کرد؛ یعنی مثلاً نمی‌توان گفت که چون طبق «قاعده‌ی هم‌نوعی» زبان، پسوند «ترین» به صفت افزوده می‌شود لذا اگر شاعری بگوید «پروانه‌ترین»، غلط گفته است. در یک کلام، زمانی یک ساختار ادبی درست است که هنجارهای حاکم بر نظام زبان را بشکند. پس بایسته است بدانیم که نباید با قواعد ترکیبی که در کتاب زبان فارسی یاد می‌گیریم، به نقد ادبیات پردازیم زیرا در چنین صورتی در فهم درست متن ادبی دچار اشکال خواهیم شد. البته لازم به ذکر است که تذکر دو مقوله‌ی «زبان» و «ادبیات» فارسی که تا همین چند سال پیش، به عنوان یک درس واحد در کتاب‌های درسی مدارس گنجانده می‌شد- و آموزش هر دو بخش را ضایع می‌کرد- نشانه‌ی پذیرش این جدایی توسط متولیان امروز در راستای تصحیح رویه‌ی حاکم بر آموزش زبان و ادبیات فارسی است.

رهیافت‌های معنی

شاید این سؤال پیش بیاید که چگونه می‌توان معنا و مفهوم یا پیام یک اثر منظوم یا منثور را- که هدف نهایی از آفرینش ادبی هستند- دریافت؟ در پاسخ باید گفت: یادگیری ادبیات نیز مانند سایر علوم، مستلزم شناخت اصول و قواعدی است که بدون تسلط بر آن‌ها نمی‌توان ماهی لغزان مفهوم را صید کرد. این اصول که ما از آن‌ها با عنوان رهیافت‌های معنی یاد می‌کنیم، عبارتند از: ۱- واژه‌شناسی ۲- قدرت درک آرایه‌های ادبی به ویژه علوم بیانی (تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه) ۳- آشنایی با دستور، به‌ویژه دستور تاریخی.

لازم به ذکر است که مقصود از دستور، آشنایی دانش‌آموز با ارکان جمله برای دستورمند کردن (= مرتب کردن) آن و به عبارت بهتر بازگردانی متن به نثر امروزی است. در خصوص متون کهن نیز بدیهی است که علاوه بر دستور زبان معیار، باید با قالب‌های دستور تاریخی هم آشنا بود؛ ویژگی‌هایی نظیر: «انواع ترکیب‌های اضافی»، «ترکیب‌های مقلوب»، «انواع حرف را»، «اشکال مختلف زمان‌های افعال در متون کهن» و

اختلاطی با دانش آموزان:

یکی بود یکی نبود؛ آهنگری بود که پس از گذراندن دوران جوانی پر شر و شوری تصمیم گرفت روحش را وقف خدا کند. سال‌ها با علاقه کار کرد. به دیگران نیکی کرد، اما با تمام پرهیزکاری که داشت، در زندگی‌اش چیزی درست به نظر نمی‌آمد، حتی مشکلاتش مدام بیش‌تر می‌شد. روزی یکی از دوستانش به دیدنش آمده بود. دوستش پس از اطلاع از وضعیت دشواری به او گفت: واقعاً عجیب است درست بعد از این‌که تو تصمیم گرفته‌ای مرد خدا ترسی بشوی، زندگی‌ات بدتر شده! نمی‌خواهم ایمانت را ضعیف کنم، اما با وجود تمام تلاش‌هایت در مسیر روحانی، هیچ چیز برایت راحت‌تر و بهتر نشده است! چرا؟

آهنگر بلافاصله پاسخ نداد. او هم بارها به این موضوع فکر کرده بود و نمی‌فهمید که چه بر سر زندگی‌اش آمده است. اما نمی‌خواست سؤال دوستش را بی‌پاسخ بگذارد. کمی فکر کرد و ناگهان پاسخ خاص و کاملی را که می‌خواست، یافت. این پاسخ آهنگر بود: در این کارگاه آهنگری، فولاد خام برایم می‌آورند که باید از آن شمشیر بسازم. می‌دانی چطور این کار را انجام می‌دهم؟ اول فولاد را به اندازه‌ی جهنم حرارت می‌دهم تا سرخ شود، بعد با بی‌رحمی سنگین‌ترین پتک را بر می‌دارم و پشت سرهم به آن ضربه می‌زنم تا این‌که فولاد شکلی را که می‌خواهم، بگیرد. بعد آن را در ظرف آب سرد فرو می‌کنم؛ طوری که تمام این کارگاه را بخار فرا می‌گیرد. فولاد به خاطر این تغییر، نهانی دما ناله می‌کند و رنج می‌برد. باید این کار را آن قدر تکرار کنم تا به شمشیر مورد نظر دست بیابم. یک بار کافی نیست» آهنگر می‌سکرت کرد و سپس ادامه داد:

«گاهی فولادی که به دستم می‌رسد نمی‌تواند این عملیات را بیاورد. حرارت، ضربات پتک و آب سرد، باعث ترک خوردنش می‌شود. آن‌گاه می‌فهمم که از این فولاد چیزی جز شمشیر مناسبی در نخواهد آمد. آن وقت است که آن را به میان انبوه زباله‌های کارگاه می‌اندازم.» باز مکث کرد و بعد ادامه داد:

«می‌دانم که خدا دارد مرا در آتش رنج فرو می‌برد. ضربات پتکی را که بر زندگی من وارد کرده، پذیرفته‌ام و گاهی به شدت احساس سرما می‌کنم. انگار فولادی باشم که از آبدیده شدن رنج می‌برد. این تنها دغایی که به درگاه خداوند دارم این است که: «ای محبوب من، از آنچه برای من خواسته‌ای دست بردار تا شکلی را که تو می‌خواهی به خود بگیرم. به هر روشی که می‌پسندی ادامه بده، هر مدت که لازم است، ادامه بده؛ اما هرگز، هرگز مرا به میان زباله‌ها بی‌فایده پرتاب نکن.»

عقیق را ز خراش جگر برآمد نام چربه فکرت تراش جگر نمی‌افتی؟

سخن نگارنده:

نگارش کتابی کمک درسی درباره‌ی ادبیات دبیرستان به گونه‌ای که بتواند خرسندی همگان را فراهم کند، به راستی کاری است دشوار و شاید دست‌نیافتنی؛ چرا که از سویی، نویسنده‌ی چنین اثری مجبور به رعایت چهارچوب مواد آموزشی کتاب درسی و سلاقی مؤلفین آن است و از دیگر سو، گفتنی‌های بسیاری در این کتاب‌ها وجود دارد که می‌تواند به شرح آن را برای شرح کامل برمی‌انگیزد. بنابراین نگارنده، در دو راهی «کلی‌گویی» یا «بررسی جزئیات اثر» سرگردان می‌ماند، اما به هر حال در این مجموعه کتاب‌ها کوشش بر آن بوده است که شرحی جامع و مانع از کتاب‌های ادبیات دبیرستان که مرجع آزمون کنکور و امتحانات پایانی هستند- به دست داده شود و دانش‌آموزان از هر کتاب مرتبط دیگری بی‌نیاز گردند.

با وجود این‌که مجموعه کتاب‌های آموزش ادبیات دبیرستان، با وسواس و دقت تمام تألیف و تنظیم شده‌اند، اما روشن است که نمی‌توانند از نقص و کاستی برکنار باشند؛ لذا از دانش‌آموزان تیزهوش و دیگر خوانندگان ادب‌دوست انتظار می‌رود هر گونه نقص صوری و محتوایی آن‌ها را گوشزد نموده و با نقدهای سازنده‌ی خود در کمال و بی‌همال شدنشان ما را یاری دهند.

سپاس:

بعد از حمد و سپاس خدایی که شکرگزاری مختص ذات اوست، برخود بایسته می‌بینیم از یاری‌های دوستان ارجمندی که قبول زحمت نمودند تا این نوشته به سرانجام برسد قدردانی نمایم؛ به‌ویژه برادر بزرگوام جناب آقای احمد اختیاری، مدیر محترم انتشارات وزین مهر و ماه که همه‌ی امکانات و تسهیلات لازم را با رویی گشاده در اختیار عوامل تولید قرار دادند. نیز مدیر هنرمند پروژه جناب آقای رضا باغبانی که در مراحل مختلف تهیه‌ی کتاب با همتی والا زحمات طراحی گرافیک و صفحه‌آرایی اثر را بردوش کشیدند. هم‌چنین خواهر دانشمند سرکار خانم سمیه حیدری که با وسواسی تحسین‌برانگیز، ویرایش فنی آن را سامان بخشیدند و از دیگر دوستان گرانقدر شاغل در انتشارات که یاری‌های خود را از ما دریغ نداشتند و نیز همسر فداکار و دو فرزند عزیزم که با مهربانی‌ها و دل‌نوازی‌های خود، این مسیر دیرپا و دشوار گذر را بر من هموار نمودند، سپاس‌گزاری نموده و از خداوند برای همه‌ی آنان نیک‌انجامی و تندرستی مسئلت می‌نمایم.

راهنمای مطالعه

عزیزان دانش‌آموز، برای بهره‌گیری بهتر از کتاب حاضر، توجه شما را به موارد زیر جلب می‌کنیم:

۱- این اثر می‌کوشد تا کتاب درسی ادبیات سال سوم دبیرستان را از همه‌ی جنبه‌های مورد نیاز شرح کرده و گفته‌ها و ناگفته‌های آن را به شکلی جامع در اختیار دانش‌آموزان این پایه قرار دهد. از این رو توصیه می‌شود هر دانش‌آموزی به فراخور نیاز خود به مطالعه‌ی کتاب حاضر بپردازد. به عبارت بهتر، دانش‌آموزان پایه‌ی سوم که فقط در صدد موفقیت در امتحان نهایی هستند، بهتر است مطالعه‌ی خود را به معنی و مفهوم شعر و نثر، معنی لغت، خودآزمایی‌ها و نمونه سوالات آزمون‌های نهایی محدود کنند و مطالعه‌ی تفصیلی محتویات درس‌نامه‌ها و آزمون‌های چهارگزینه‌ای را به فرصت‌های مطالعاتی کنکور موکول کنند.

۲- در توضیح **لغت**‌های هر درس، معنای واژه‌هایی که در واژه‌نامه‌ی پایان کتاب درسی آمده است، مستقیماً از واژه‌نامه ذکر شده است و در باقی موارد با استفاده از فرهنگ‌های معتبری نظیر «فرهنگ سخن»، «فرهنگ معین» و به ندرت «لغت‌نامه‌ی دهخدا»، واژه‌های دشوار معنی شده‌اند.

۳- در بخش **آرایه‌ها**، بدیهی است که متن مورد نظر از دید علوم بیان و بدیع بررسی شده و کلیه‌ی آرایه‌های ادبی موجود در بیت، مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. لازم به ذکر است؛ از ذکر فنونی که در کتب درسی مطرح نشده‌اند، خودداری شده است.

۴- در شرح برخی از ابیات و جملات نثر، بخشی به نام **دستور** وجود دارد که در این بخش‌ها، مباحث مربوط به دستور تاریخی بازگوشده است. معنی است که چون دستور جدید مبتنی بر نظریه‌ی ساختارگرایی است و نمی‌تواند مقیاس مناسبی برای تعیین قواعد دستور، متون نظم و نثر کهن باشد، لذا از طرح مباحث دستوری جدید در این قسمت‌ها پرهیز شده است. ضمناً لازم به ذکر است که اگرچه ویژگی «استفهام انکاری یا تأکیدی» در اصل جزو مباحث علم معانی است اما به جهت این که مطالعه‌ی علم معانی جزو چهارچوب کتاب‌های درسی دبیرستان نیست، این موارد هم در بخش دستور گنجانده شده است.

۵- در بخش **معنی** همه‌ی ابیات و برخی از متون نثر (که در این بخش به ترمیم بازگردانی شده است و جهت وفادار بودن به متن کتاب درسی، هر جا که توضیحی راجع به بیت یا عبارت در پایان درس آمده است، عین همان توضیح در معنای بیت مورد نظر گنجانده شده است.

۶- در توضیح برخی از ابیات و عبارات منثور که مفهوم آن‌ها اهمیت کنترری دارد، قسمتی به نام **مفهوم** و در ذیل آن قسمتی تحت عنوان **تفسیر** آمده است؛ در این بخش حتی المقدور سعی شده، شواهدی از دیوان‌های شعرای برجسته و نیز ابیات طرح شده در سؤالات کنکور - که با مفهوم بیت مورد بحث قرابت مفهومی دارند - ذکر شود. این قسمت‌ها برای ورزیدگی بیش‌تر دانش‌آموزان در زمینه‌ی قرابت مفهومی آمده است.

۷- در پایان هر درس، تمام واژه‌هایی که اهمیت املائی و معنایی دارند، تحت عنوان‌های «**گل‌واژه‌های املا**» و «**گل‌واژه‌های معنا**» دسته‌بندی شده‌اند. این بخش‌ها برای تسهیل یادگیری و جلوگیری از اتلاف وقت دانش‌آموزان در جست‌وجو و یافتن این دسته از واژه‌ها، طراحی شده است.

۸- جهت آشنایی و آمادگی دانش‌آموزان برای آزمون کنکور، در آخرین قسمت درس، سؤالات کنکورهای سراسری و آزمایشی سنجش به تفکیک رشته و به ترتیب از کنکورهای جدید به قدیم در بخش‌های «معنی و مفهوم»، «لغت و املا»، «تاریخ ادبیات» و «آرایه‌های ادبی» چیده شده‌اند. ناگفته پیداست که توجه دانش‌آموزان به بسامد هر بخش در دروس متفاوت، می‌تواند نشانه‌ی روشنی برای مطالعه‌ی موضوعی هر درس باشد.

۹- در پایان کتاب، ضمیمه‌ای تحت عنوان «آموزش آرایه‌های ادبی» با هدف آشنایی اجمالی دانش‌آموزان با این مبحث کلیدی گنجانده شده است. ذکر شاهد مثال‌های متعدد برای هر کدام از آرایه‌های بیانی و بدیعی می‌تواند کمک شایانی به درک مفاهیم این بخش باشد.

فهرست

- درس اول: ما هم چنان در اَوّل وصف تو مانده ایم / سعدی ۹
- افلاک، حریم بارگاهت / جمال الدین اصفهانی ۱۷

فصل اوّل: انواع ادبی (۱)

- ادبیات حماسی ۳۶
- درس دوم: رزم رستم و اسفندیار / فردوسی ۳۷
- درس سوم: کمال الملک، علی حاتمی ۵۴

فصل دوم: ادبیات داستانی

- عناصر داستان ۶۶
- درس چهارم: گاو / غلام حسن ساعدی ۶۷
- درس پنجم: گل دسته ها و فلک جلال / آخ احمد ۷۸

فصل سوم: تحلیل آثار ادبی

- درآمدی بر نقد و تحلیل آثار بزرگ ادبی ۸۸
- درس ششم: قاضی بُست / ابوالفضل بیهقی ۸۹
- درس هفتم: بیهقی و هنرنویسندگی او / غلام حسین یوسفی ۱۰۳

فصل چهارم: ادبیات پایداری

- ادبیات پایداری ۱۲۰
- درس هشتم: خون خورشید / پرویز خرسند ۱۲۱
- بانگ جَرس / سبزواری ۱۲۴
- درس نهم: تپه ی برهانی / طالقانی ۱۳۷
- باغ نگاه: قزوه ۱۴۰

فصل پنجم: ادبیات جهان

- ادبیات جهان ۱۵۰
- درس دهم: ترانه ی من / شکسپیر ۱۵۱
- سه پرسش / تولستوی ۱۵۳
- درس یازدهم: چشم به راه / تاگور ۱۶۱

فصل ششم: انواع ادبی (۲)

۱۷۲	انواع ادبی
۱۷۳	درس دوازدهم: امید دیدار / اسعد گرگانی
۱۷۸	آفتاب وفا / خاقانی
۱۸۸	درس سیزدهم: پروانه ی بی پروا / عطار نیشابوری
۱۹۱	سخن تازه / مولوی

فصل هفتم: فرهنگ و هنر

۲۰۸	فرهنگ و هنر
۲۰۹	درس چهاردهم: کیو ترطوقدار / نصرالله منشی
۲۱۳	از ماست که برماست / قبادیانی
۲۲۷	درس پانزدهم: نرگس / دکتر شریعتی
۲۲۹	زاغ و کبک / جامی

فصل هشتم: ادبیات انقلاب اسلامی

۲۴۲	ادبیات انقلاب اسلامی
۲۴۳	درس شانزدهم: هجرت / علی معلم
۲۴۵	آفتاب پنهانی / قیصر امین پور
۲۴۷	قرآن مصور / سلمان هراتی
۲۵۶	درس هفدهم: نیاز روحانی / فاطمه راکعی
۲۵۷	چند رباعی: مردانی و

فصل نهم: زندگی نامه و حسب حال

۲۶۸	درآمدی بر حسب حال و زندگی نامه
۲۶۹	درس هجدهم: بخوان / رهنما
۲۷۹	درس نوزدهم: بوی جوی مولیان / بهمن بیگی

فصل دهم: ادبیات عرفانی

۲۹۶	ادبیات عرفانی
۲۹۷	درس بیستم: اقلیم عشق / هاتف اصفهانی
۳۱۳	درس بیست و یکم: موسی و شبان / مولوی
۳۲۱	درس بیست و دوم: شبم عشق / نجم رازی

ضمیمه

۳۳۳	فهرست الفبایی واژگان
-----	----------------------------